

А. Я. Мантур
Мінск, БДАТУ

ВОБРАЗНАСЦЬ І ЯЕ ФУНКЦЫЯНАВАННЕ Ў АРЫГІНАЛЕ І ПЕРАКЛАДЗЕ

У айчыннай школе перакладу адной з галоўных з'яўляецца думка аб тым, што перакласці можна любы твор, нават і той, які будзе адрознівацца своеасаблівай стылёвай манерай.

Адэкватны пераклад немагчымы без уліку стылістычнага боку арыгінала. Любыя моўна-стылістычныя сродкі экспрэсіўныя, таму што яны маюць эмацыянальнае і ацэначнае ўздзеянне. Але вызначыць стылістычную прыналежнасць любога слова (і аказіянальнага) – толькі частка справы. Важна знайсці ў рускай мове адпаведнік для індывідуальна-аўтарскага неалагізма, які б адпавядаў не толькі сэнсаву, але і стылістычна. У рускай мове, як і ў любой іншай, поўныя стылістычныя адпаведнікі для аўтарскіх неалагізмаў адсутнічаюць.

Пры ажыццяўленні лексічных і граматычных трансфармацый перакладчык кіруецца прынцыпам перадачы лексічнага або граматычнага значэння слова або формы. Пры перадачы стылістычнага значэння праца робіцца па аналогіі – узнавіць у перакладзе такі ж самы эфект, г. зн. выклікаць у чытача падобную рэакцыю, але гэта дасягаецца пры дапамозе зусім іншых сродкаў.

Адэкватным перакладам мы, услед за І. Р. Гальперыным, лічым такі пераклад, які «перадае асноўную ідэю, думку арыгінала, улічваючы ўсе стылістычныя сродкі выразнасці, якія нясуць тую або іншую сэнсавымастацкую функцыю і якія ўжываюцца ў мэтах арнаментыкі, непасрэдна не звязаныя і не вынікаючыя з сэнсавага задання выказвання. Суаднясеннем гэтых двух відаў стылістычнай выразнасці да асноўнай ідэі выказвання (часткі або цэлага) і вызначаецца сапраўдная мастацкая каштоўнасць твора» [1, с. 183]. Захаванне мастацкай каштоўнасці твора магчыма толькі пры ўмове перадачы не толькі агульнага сэнсу твора, але і яго вобразнай сістэмы, асаблівасцей мовы і індывідуальнага стылю аўтара.

Асноўная мэта перакладу заключаецца ў тым, каб данесці да свядомасці чытача, які не валодае замежнай блізкароднаснай мовай, тую інфармацыю аб прадметах, з'явах і фактах рэчаіснасці, якой валодае аўтар арыгінальнага твора.

Спецыфіка мастацкага перакладу заключаецца ў тым, што ў літаратурным творы моўныя і аказіянальныя адзінкі выконваюць не толькі камунікатыўную функцыю, але і, галоўным чынам, эстэтычную. У вобразнае слова, у вобраз пісьменнік укладвае «дадатковы эфект, інфармацыю» [2, с. 39]. Можна сказаць, што праз ужытыя словы і новаўтварэнні аўтар перадае свой светапогляд, настрой, думкі і пачуцці, дзеліцца з чытачом асабістымі перажываннямі.

Праз лексічныя і аказіянальныя адзінкі ствараюцца мастацкія вобразы, нараджаецца мастацкая рэчаіснасць, таму перакладаць трэба «не ізаляваны

слоўны знак і яго граматычную абалонку ў пэўнай мове, а ўсю канкрэтнасць, якая стаіць за гэтым словам, пры абавязковым уліку ўсіх выразных сродкаў...» [3, с. 26].

Існуе дастаткова значная літаратура аб прыёмах, спосабах і сродках перадачы на іншую мову ўсёй непаўторнасці аўтарскіх вобразаў, іх гучання і эстэтычнай прыгажосці. Дамінантнай высновай гэтых прац з'яўляецца палажэнне аб тым, што: «чытач перакладу павінен зразумець, убачыць і адчуць усё тое, што зразумеў, убачыў і адчуў чытач арыгінала» [Там жа, с. 5]. Іншымі словамі, уся непаўторнасць творчай асобы аўтара мастацкага твора, якая знайшла сваё адлюстраванне ў вобразна-выяўленчых сродках мовы, у вобразах, павінна быць улічана такім чынам, каб пераклад, адлюстроўваючы пэўныя канцэпцыі перакладчыка, супадаў і з аўтарскай канцэпцыяй. Л. Н. Собалеў пісаў: «Пераклад заключаецца ў тым, каб правільна перадаць на другую мову думкі і вобразы аўтара, а зусім не ў тым, каб прапанаваць чытачу свае думкі і вобразы» [4, с. 13].

Такіх поглядаў прытрымліваюцца таксама А. Ю. Найда і Я. Г. Эткінд. Пераклад – мастацтва «другаснае, рэпрадуктыўнае», і таму ён прызначаны перадаваць не асабістыя перажыванні перакладчыка і па магчымасці не ўласны погляд на аўтарскія вобразы, думкі і пачуцці. У перакладзе не павінны нараджацца новыя вобразы, яны павінны пераасэнсоўвацца перакладчыкам пры дапамозе сродкаў мовы перакладу. Гаворка ідзе не аб стварэнні прынцыпова новай вобразнай сістэмы, а пра аднаўленне аўтарскай вобразнасці, створанай аўтарам і існуючай як «аднойчы ўзнікшае адзінства сэнсавага зместу і слоўнай формы» [5, с. 16]. У перакладзе неабходна перадаваць аналагічнае арыгіналу адзінства формы і зместу, таму што ў выніку ўзнаўлення зместу без уліку формы «атрымаецца пасрэдная праца без іскры і чароўнасці арыгінала» [6, с. 126].

Мастацкі пераклад – гэта творчасць, у якой вялікае значэнне набывае сіла эмацыянальнага ўздзеяння, аналагічная сіле ўздзеяння арыгінальнага твора. У сувязі з гэтым В. Р. Бялінскі пісаў: «Блізкасць да арыгінала заключаецца ў перадачы не літары, а духу стварэння. Кожная мова мае свае, прыналежныя толькі ёй сродкі, асаблівасці і ўласцівасці, да такой ступені, што для таго, каб перадаць дакладна другі вобраз або фразу ў перакладзе часам іх неабходна зусім змяніць. Дакладны вобраз, таксама як і пэўная фраза, складаецца не заўсёды ў знешняй адпаведнасці слоў: трэба, каб унутранае жыццё перакладаемага выразу было эквівалентным унутранаму жыццю арыгінальнаму [3, с. 28]. Такім чынам, пераклад павінен ажыццяўляць не толькі перадачу зместу арыгінала на іншую мову, але і адлюстраванне яго мастацка-эстэтычных і стылістычных якасцей, увасобленых у вобразных моўных і аказіянальных адзінках. Змест арыгінальнага твора пры перакладзе неабходна перадаваць у непаўторнасці яго мастацкай формы, г. зн. ва ўсёй сукупнасці сродкаў, пры дапамозе якіх аўтар выражае сваю задуму.

У мастацкім вобразе ўвасоблены адносіны аўтара да тых або іншых прадметаў і з'яў яго навакольнага асяроддзя. Ствараючы вобраз, ён праламляе гэту рэчаіснасць у сваёй свядомасці, нібы прапускае яе праз сябе.

Штосьці падобнае адбываецца і пры перадачы вобраза. Перакладчык таксама прапускае мастацкую рэчаіснасць і народжаны ёю вобраз праз сябе. Але гэта рэчаіснасць носіць зусім іншы характар. Яна ўжо адлюстравана аўтарам, і, такім чынам, перакладчык выступае як другаснае адлюстраванне рэчаіснасці, а разам з тым і вобраза. Перакладчык, ствараючы твор на іншай мове, працуе над матэрыялам, які адрозніваецца ад арыгінальнага твора сэнсавымі адценнямі слоў і іх вобразным зместам. У адрозненні ад аўтара арыгінальнага твора, у свядомасці якога ў выніку назіранняў над навакольнай рэчаіснасцю склаўся пэўны вобраз, які ён увасобіў у моўную форму сродкамі сваёй роднай мовы, перакладчык павінен, выкарыстоўваючы ўсе магчымасці мовы перакладаемай літаратуры, перадаць не сваё светабачанне, а аўтарскае. Пры гэтым вобраз, які з'явіўся ў выніку інтэрпрэтацыі, не трэба перагружаць дадатковай інфармацыяй. Таксама пры перакладзе мастацкага твора і арыгінальных моўных адзінак не павінны быць прапушчаны дэталі, так, каб аўтарскае адлюстраванне не страціла сваёй цэласнасці. Перакладному твору не трэба быць лепшым за арыгінал, паколькі нават у выпадку поспеху гэта ўжо будзе іншае стварэнне, таму што яно страчвае сваю непаўторнасць.

Аб тым, што пераклад павінен перавыражаць арыгінал, а не фарміраваць «жывую рэчаіснасць» пісаў С. Флорын, які лічыць не толькі не пажаданым, але нават шкодным «выхад» перакладчыка следам за аўтарам арыгінала. Яго цікавіць пытанне: у чым заключаецца галоўная задача перакладу? У тым, каб адлюстраваць, перавыказаць убачанае і перажытае аўтарам або тое, што паэт убачыў і хацеў перажыць? У першым выпадку гэта і будзе пераклад: перакладчык перадае светаўспрыманне, пачуцці аўтара праз яго суб'ектыўнае ўспрыманне рэчаіснасці. У другім выпадку перакладчык, які прарываецца праз арыгінальны тэкст, будзе ўжо не ствараць убачанае аўтарам, а перасэнсоўваць яго, сваё ўяўленне і адчуванне [3, с. 30].

Па-іншаму спрабуе вырашыць гэту праблему Л. Я. Чаркаскі, які гаворыць аб тым, што «выхад» да жывой рэчаіснасці садзейнічае больш глыбокаму пранікненню ў сутнасць мастацкага вобраза праз параўнанне яго з рэальным аб'ектам. Дзякуючы гэтаму, пераклад больш дакладна стварае «убачанае і заўважанае аўтарам». Акрамя таго, створаная інтэрпрэтацыя не адыходзіць далёка ад тэксту, таму што яна цесна звязаная з арыгіналам. Пісьменнік звяртаецца да першаснай рэчаіснасці (жыцця), а перакладчык да «рэчаіснасці другаснай» (арыгінальнага твора). Але гэта, сцвярджае Л. Я. Чаркаскі, зусім не азначае, што інтэрпрэтатару закрытыя шляхі да першаснай рэчаіснасці! [Там жа, с. 32]

Як нам уяўляецца, у перакладчыка не заўсёды можа быць доступ да першаснай рэчаіснасці, г. зн. да рэальнага жыцця ў яго гістарычных праявах. Кожная эпоха валодае толькі адной рэальнасцю, уласцівай ёй. Кожная эпоха непаўторная. На нашу думку, выхад да «першаснай рэчаіснасці» можа быць магчымым толькі ў тым выпадку, калі і аўтар арыгінальнага твора, і перакладчык жывуць прыблізна ў адзін і той жа час. Магчыма, толькі тады можна будзе гаварыць аб тым, каб «убачыць, перажыць і стварыць» тое ж, што і аўтар.

Пытанні перадачы вобразнасці ў перакладзе належаць да найбольш складаных і спрэчных. Выдатныя інтэрпрэтатары ва ўсе часы былі заклапочаны тым, каб максімальна дакладна перадаць асаблівасці мовы перакладаемага твора, прытрымліваючыся асноўнага патрабавання да перакладу – вернасці стылю і ўліку стылістычных характарыстык арыгінала. Перакладчыку неабходна прытрымлівацца стылю аўтара, а не змяняць яго, навязваючы чытачу сваё бачанне твора. Як сцвярджае І. Левы, «практычна кожны перакладчык... у большай або меншай ступені навязвае арыгіналу свой стыль, сваю трактоўку твора. Ні ў якім разе інтэрпрэтатар не павінен рэалізоўваць сваю канцэпцыю, усё роўна ідэйную або эстэтычную – праз умяшанне ў тэкст, скарачаючы або дапаўняючы арыгінал, тады гэта будзе не пераклад, а апрацоўка» [3, с. 20].

Перакладчыку трэба пранікаць у тканіну мастацкага твора, спасцігаць створаныя ўяўленнем аўтара вобразы, зразумець тую рэчаіснасць, дзякуючы якой стала магчымым нараджэнне гэтых вобразаў, і перадаваць усю разнастайнасць пры перастварэнні. Для таго, каб перакласці «неабходна перш за ўсё зразумець асноўную думку аўтара... Перакласці твор – значыць узнавіць яго сродкамі сваёй мовы ва ўсіх яе ідэйна-мастацкіх адносінах і нюансах» [Там жа, с. 25].

Разам з тым пераклад пры ўсёй сваёй блізкасці да арыгінала не толькі сінтаксічнай структурай, але і сілай эмацыянальнага ўздзеяння не павінен імітаваць вобразнасць. Ён павінен надаваць вобразу аб'ёмнасць, глыбіню, першапачатковасць. Усе значэнні вобраза, перададзеныя пры дапамозе сродкаў мовы мастацкага твора, трэба ўлічваць, выяўляць іх у арыгінале, каб затым узнаўляць у перакладзе.

Перакладчык – гэта не толькі першы чытач арыгінальнага твора, але і прадстаўнік сваёй нацыянальнай культуры, і, такім чынам, ён успрымае свет некалькі інакш, чым аўтар арыгінала. Як факт працэсу перакладу паміж чытачом і аўтарам арыгінала ўзнікаюць апасродкаваныя, непрамыя ўзаемаадносіны, у выніку якіх узнікае пэўная паслядоўнасць: аўтар арыгінала – перакладчык – чытач перакладу. Выконваючы функцыю пасрэдніка паміж аўтарам і іншамоўным у адносінах да яго чытачом, перакладчык абавязаны адпавядаць аўтару, твор якога перакладае, яму неабходна імкнуцца да раўназначнасці.

Дасягнуць раўназначнасці вобразаў арыгінала і перакладу пры простае замене слоў і сказаў адной мовы словамі і сказаў другой мовы нельга. Нават у блізкароднасных мовах мы назіраем разыходжанні на лексічным, граматычным і стылістычным ўзроўнях. Л. М. Собалеў пры перакладзе вобраза прапануе перакладаць не словы (паколькі не заўсёды можна знайсці ў мове перакладу слова, якое цалкам адпавядае слову зыходнай мовы), а думкі, вобразы. Думкі неаддзельныя ад мовы, у мове яны атрымліваюць сваё фізічнае ўвасабленне. Л. М. Собалеў лічыць неабходным пошук сэнсавага і вобразнага зместу слова або фразы, а затым перанос гэтага зместу на

мову перакладу. Пры гэтым непазбежныя змены слоўнай, фізічнай абалонкі думкі, г.зн. слова, але галоўная думка (вобраз) захоўваецца пры перакладзе [4, с. 56].

Некалькі іншы падыход пры перакладзе вобраза на другую мову выказвае М. Сталяроў. Ён параўноўвае вобраз з уяўленнем, якое напісана фарбамі, а прадметна-лагічны сэнс – з графічным контурам, у які ўпісаны вобразны змест. Калі пры перастварэнні не звярнуць увагу на выразнасць контура, каб амаль дакладна адлюстравіць фарбы, атрымаецца, што «яркасць вобраза была захавана, а сэнс атрымлівае другое адценне» [3, с. 31].

На нашу думку, пры перакладзе вобраза, як і пры перакладзе мастацкага твора ў цэлым, нельга забываць пра агульнамоўныя і аказіянальныя аўтарскія адзінкі. Іх пераклад – праца творчая. Вобраз пры перадачы на іншую мову павінен быць максімальна набліжаным да вобраза арыгінальнага, хоць і не цалкам яму адпавядаць. Немагчыма дасягнуць максімальнай дакладнасці пры перакладзе вобразных характарыстык на другую мову таму, што такая «дакладнасць абмежаваная як межамі мовы, на якую робіцца пераклад, так і межамі мастацкага твора» [Там жа]. Аўтарскі вобраз, як і літаратурны твор, заўсёды непаўторны, ён выступае інварыянтным адбіткам навакольнага асяроддзя. Пры стварэнні вобраза ў аўтара былі неабмежаваныя магчымасці пры выбары тэмы і сродкаў яе рэалізацыі. Пераклад жа ўяўляе сабой канкрэтызацыю, удакладненне вобраза і грунтуецца на раней зададзенай тэме.

Для правільнага ўспрымання вобраза на іншай мове трэба адмовіцца ад буквалізму, неабходны творчы, а не адвольны падыход да арыгінала, які б захаваў створаны аўтарам вобраз ва ўсёй яго індывідуальнасці. Перакладчык павінен імкнуцца да таго, каб яго пераклад вобраза нараджаў у чытача тыя ж адчуванні і эмоцыі, якія ўзнікаюць пры чытанні арыгінала мастацкага твора. Адзін і той жа змест, увасоблены ў вобразе, можна выразіць рознымі спосабамі, галоўнае, каб пры перакладзе былі выкарыстаныя як узуальныя, так і аказіянальныя адзінкі, семантычна раўназначныя сродкам арыгінала. Адлюстравіць усю разнастайнасць вобразнасці без шкоды для нормаў мовы, на якую робіцца пераклад, цяжка яшчэ і таму, што вобразнасць сваімі каранямі ўзыходзіць да сацыяльна-культурнага грунту, на якой быў тэкст. Гаворка ідзе аб так званых фонавых ведах, якія ўяўляюць сабой «веды агульных умоў, абстаноўкі, асяроддзя, у якіх хтосьці знаходзіцца або штосьці здараецца» [2, с. 201].

Вобразна-выяўленчыя сродкі любога паэта цесна звязаныя з псіхалагічным складам і матэрыяльна-бытавымі ўмовамі народа. На думку У. Росэльса, «... вобразныя звароты нараджаюцца ў нацыянальнай форме, якія дыктуюцца законамі мовы, а іх змест адлюстроўвае нацыянальныя асаблівасці самой культуры і служыць для стварэння характараў і апавядальнай тканіны твора» [7, с. 207]. У сувязі з гэтым узнікае пытанне аб «сумяшчальнасці вобразнасці ў арыгінале і ў перакладзе, з улікам розніцы

ў сацыяльна-культурным кантэксте паміж імі» [3, с. 32]. Гэта азначае, што шматлікія сацыяльна-культурныя фактары нараджаюць у людзей розныя вобразы, таму што ў кожным культурным асяроддзі людзі па-свойму ўсведамляюць навакольнае асяроддзе.

Важную ролю пры гэтым адыгрывае талент перакладчыка, яго здольнасць знаходзіць такія эквіваленты ў мове перакладу, якія б адпавядалі карціне свету людзей іншай культуры.

Такім чынам, тэрмін «вобраз» надзвычай шматзначны і можа быць інтэрпрэтаваны па-рознаму ў межах такіх навук, як філасофія, літаратуразнаўства, мовазнаўства. У самым шырокім сэнсе вобраз – гэта сродак або форма спасціжэння свету канкрэтна-пачуццёвым спосабам, «форма адлюстравання аб’екта ў свядомасці чалавека» [8]. У лінгвістыцы формай адлюстравання вобраза выступае мова, што ў сваю чаргу сведчыць аб слоўнай форме.

Кожнае слова, наватвор у арыгінале, і ў перакладзе суадносіцца са значнай колькасцю тэксту. Таму, калі гаварыць аб перакладзе асобна ўзятай аказіянальнай лексемы, то неабходна ўлічваць ролю кантэксту. У гэтым выпадку перакладчык шукае эквівалент аказіянальнаму слову, які будзе падыходзіць да канкрэтнай сітуацыі. Напрыклад:

Прычым жа тут віною цела?
Тут цела, братцы, ні прычым.
Душа заўчасна **абыдлела**,
У ёй прычына ўсіх прычын.
Н. Гілевіч [8, с. 97]
І будзе думацца: які ты –
Яшчэ ў **прадаўнія** часы –
Быў любы краю знакамiты.
Н. Гілевіч [8, с. 220]

Лицо и тело постарело?
Нет, дело не в числе морщин –
Душа, должно быть, **оскудела**,
Вот где причина всех причин!
Переклад В. Арцёмава [9, с. 96]
Я вдохновляюсь гордым чувством –
Еще в **седые** времена
Был славен ты своим искусством.
Н. Гілевіч [9, с. 66]

Эквіваленты падбіраюцца з улікам кантэксту. Семантычныя асновы наватвораў перададзены дакладна, вынікам такога перакладу з’яўляецца адэкватны мастацкі вобраз і яго адэкватнае сэнсавое нападўненне. Пры гэтым характар арыгінальнага твора не парушаны перакладчыкам, захаваны ўсе асноўныя рысы яго зместавай і стылістычнай будовы.

Такім чынам, пры перадачы аказіянальных аўтарскіх вобразаў на іншую мову свабода перакладчыцкага выбару зводзіцца да мінімуму, у выпадку калі значэнне наватвора ўжо вядома перакладчыку. Часцей за ўсё аўтарскае новаўтварэнне замяняецца ўзуальным словам або словазлучэннем. Таму перадача індывідуальна-аўтарскай вобразнай словатворчасці сродкамі іншай мовы патрабуе ад перакладчыкаў асабістых рашэнняў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Гальперин, И. Р.* Избранные труды / И. Р. Гальперин. – М., 2005.
2. *Миньяр-Белоручев, Р. К.* Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М., 1980.
3. *Найда, Ю. К.* Наука переводить. Принципы соответствий / Ю. К. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978.
4. *Нелюбин, Л. Л.* Наука о переводе. История и теория перевода с древнейших времен до наших дней / Л. Л. Нелюбин. – М., 2001.
5. *Соболев, Л. Н.* О переводе образа образом / Л. Н. Соболев. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1955.
6. *Коралова, Л. А.* Прагматические аспекты передачи образности в тексте перевода [Электронный ресурс] / Л. А. Коралова. – Режим доступа : <http://www.thinkaloud.ru/science/kor-obraz.pdf>. – Дата доступа : 05.12.2019.
7. *Россельс, В. В.* Перевод современной прозы / В. В. Россельс // Художественный перевод: Вопросы теории и практики; сост. С. С. Попкова, А. А. Оввян [и др.]. – Ереван, 1982.
8. *Гілевіч, Н. С.* Родныя дзеці: раман у вершах. – Мінск, 1985.
9. *Гилевич, Н. С.* Родные дети: роман в стихах. – М., 1988.

А. В. Никитевич

Гродно, ГрГУ им. Я. Купалы

РУССКО-БЕЛОРУССКИЕ ДЕРИВАЦИОННЫЕ ПАРАЛЛЕЛИ В КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В эпоху глобализации наиболее значимым, существенным для исследователя славянских языков не перестает оставаться то удивительное семантическое многообразие лексики различных славянских языков, в том числе и близкородственных, поскольку «минимумы различий» между ними заслуживают самого пристального внимания.

Близкое родство русского и белорусского языков, как известно, отчасти обусловлено общностью исторических и культурных связей между этими славянскими народами. Значительна близость лексического состава, морфологии и синтаксиса. Тем больший интерес вызывает весь комплекс нетождеств и различий, обнаруживаемых при сопоставлении, казалось бы, внешне тождественных деривационных подсистем.

В настоящей статье мы хотели бы остановиться на следующем ряде вопросов. Что собой представляет производная лексика белорусского языка (в своей основе родственная русскому), *отсутствующая в языке русском*, относящаяся к так называемой сфере безэквивалентности? Каковы темати-